

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ

Kücsük Mehmed magyarországi tevékenységéhez

A jelen írásban Kücsük (Küçük) Mehmed pasa kevésbé ismert magyarországi tevékenységét vizsgálom, mivel ezzel kapcsolatban több tévedés is előfordul a történeti irodalomban.¹ Cáfolni igyekszem azt a közkeletű hiedelmet, hogy magyarországi pályafutása nagyszőlősi győzelmétől zsarnócai vereségig tartott, illetőleg azt is, hogy legkésőbb 1667-ben elkerült Magyarországról. A Kücsük ragadványnévvel kis termetére utaltak, amellyel megkülönböztethető a többi Mehmed nevet viselő pasától. A Mehmed személynévvel (Mohamed, Mehemet, Memhet, Mehmet), s főleg az önállóan is használt Kücsük ragadványnévvel kapcsolatban számtalan variánssal találkozunk a forrásokban: Kucsuk, Kutsuk, Kucsug, Kutziak, Kücsök, Kucsok, Kucsik stb.²

Kücsük Mehmed magyarországi tevékenysége kötődik az Oszmán Birodalom megerősödését jelentő Köprülü-korszakhoz. Ennek elején Köprülü Mehmed nagyvezír háborút indított az önállósodó vazallus Erdélyi Fejedelemség, illetve II. Rákóczi György és Kemény János fejedelmek ellen (1658-1662), majd fia, Köprülü Ahmed nagyvezír a Habsburg Birodalommal, I. Lipót császárral szemben vezetett hadjáratokat Magyarországra (1663-1664). Nem tudjuk, pontosan mikor került Kücsük Mehmed Magyarországra. Bethlen János erdélyi történetíró tudósítása szerint a pasa „gyermekkorától fogva rabló, majd az ázsiai török-ellenes felkelés vezetője volt.”³ Egy álláspont szerint korábban az anatóliai vilájethez tartozó magnisai szandzsák élén állt bégként.⁴ A Hódoltságban a Köprülü Mehmed nagyvezír által 1658. szeptember 2-án visszafoglalt Jenő élére került. A magyar történeti irodalomban felbukkanó téves vélekedés szerint a jenői bég tisztségét viselte volna Kücsük Mehmed.⁵ Helyt-

¹ „Kücsük Mehmed Manisza helytartója [szandzsákbég – T. S. L.] volt, később hadi szolgálatot látott el és 1072-ben (1661-62) Jenő védője, majd 1074-ben (1663-64) Várad beglerbége, ezután pedig ruméliai beglerbég lett, 1078-ban (1667-68) hősi halált halt”, vö. Süreyya, Mehmed: Sicilli-i osmani. Osmanlı ünvanları. IV. Istanbul, 1996. 1062. (a továbbiakban: Sicilli-i osmani IV.) Az adatért Papp Sándornak mondok köszönetet. A mű kritikájára lásd Dávid Géza: Török közigazgatás Magyarországon. Akadémiai doktori disszertáció. (MTAK) Budapest, 1995. 4. (a továbbiakban: Dávid 1995.) A fenti hiányos, téves életrajzot a munka jóval korábbi kiadásából átvette Szakály Ferenc jegyzetében, lásd Szalárdi János: Siralmas krónikája. Sajtó alá rendezte Szakály Ferenc. Budapest, 1980. 760. oldal 533. jegyzet (a továbbiakban: Szalárdi). Őt követte Jankovics József jegyzete, Bethlen János: Erdély története 1629-1673. Fordította P. Vásárhelyi Judit. Budapest, 1993. 657. (a továbbiakban: Bethlen); Vogel Sándor jegyzete, Georg Kraus: Erdélyi krónika 1608-1655. Fordította Vogel Sándor. Budapest, 1994. 742. (a továbbiakban: Kraus)

² A Kucsuk Mehemet formára lásd Török-magyarokori államokmánytár. I-VII. Szerkesztette: Szilágyi Sándor – Szilágyi Áron. Pest, 1868-1872. IV. 13, 16, 20, 24, 48, 57-58. (a továbbiakban: TMÁO); a Kucsuk alakra lásd IV. 82, 131, 143-144., V. 18, 24, VII. 443-444.; Kutsuk alakra vö. VII. 339.; Kücsök Mehemet alakra vö. IV. 342.; Kucsik Memhet alakra vö. IV. 69.

³ Bethlen 111.

⁴ Lásd az 1. jegyzetet.

⁵ Bégként való említésére lásd A magyar nemzet története. Szerkesztette Szilágyi Sándor. VII. Magyarország története I. Lipót és I. József korában (1657-1711). Írta Acsády Ignác. Budapest, 1898. 117. (a továbbiakban: MNT VII.); Doberdói Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. 16. rész. (1630-1682). Budapest, 1940. 171. (a továbbiakban: Bánlaky 1940); Makkai László: Erdély története. Budapest, 1944. 401.; Magyarország története 1526-1790. Egyetemi tankönyv. Szerkesztette: H. Balázs Éva és Makkai László. Írta Makkai László. Budapest, 1972.² 210.; Magyarország hadtörté-

álló álláspont szerint pasa, illetve beglerbég volt.⁶ Az utóbbi álláspontot támasztja alá Evlia Cselebi tudósítása, aki megemlíti, hogy szultáni rendeletet adtak ki, amelynek értelmében a temesvári beglerbégnak az újonnan elfoglalt Jenőn kell székhelyét tartania.⁷ Ennélfogva a temesvári vilájet élére kinevezett tisztségviselőt a jení (jenci) beglerbég címmel illehetjük, jóllehet egyértelműen ugyanarról a vilájetről van szó, csak székhelyét helyezték át ideiglenesen, 1658-tól Jenőre.⁸ Köszé Ali temesvári pasát, az Erdély elleni 1659-1661 közti hadjáratok fővezérét már 1659. március 12-i levelében jenci pasának titulálta Barcsay Ákos erdélyi fejedelem.⁹ Őt követően Hüszein, majd Kücsük Mehmed általában Jenő „fő gondviselőjének” tüntették fel magukat, s a hozzájuk érkező levelekben jenci beglerbégnak címezték őket.¹⁰ Az új székhellyel szembeni húzódozás is tapasztalható volt, hiszen a temesvári vilájet defterdjárát fel kellett szólítani arra, hogy költözzék Temesvárról Jenőre.¹¹ Az újonnan elfoglalt Jenőt feltehetően stratégiai okból léptették elő tartományi székhelyé, mivel közelebb volt a „lázadó” Erdélyhez.

Kérdés az, hogy mikor kaphatta Kücsük Mehmed a jení beglerbégi tisztséget. 1661. szeptember 26 – október 5-i rendelet szerint a kanizsai ejáletet adományozták neki, s fel is szólították az akkori kanizsai pasát, Schráb Mehmedet, hogy az új beglerbéget várja be, s utána menjen a kisászsai Aydin szandzsákba.¹² E kinevezésből semmi sem lett, hiszen még 1662. március 12-21-i rendelet is kanizsai pasaként említi Schráb Mehmedet, akinek az új pasa megérkezéséig kell helyén maradnia.¹³ A kanizsai pasának kiszemelt Kücsük Mehmed más megbízatást kapott, a jení beglerbégi posztot nyerte el. Hüszein pasa, a korábbi jenci beglerbég Váradra került. Az első váradi pasa, Szinán 1660 szeptemberétől töltötte be

nete I-II. Főszerkesztő Liptai Ervin. I. A honfoglalástól a kiegyezésig. Szerkesztette: Borus József. Írta: Nagy László. Budapest, 1984. 283. (a továbbiakban: MH); Szalárdi 760. oldal 553. jegyzet; Szakály Ferenc: Virágkor és hanyatlás 1440-1711. Magyarok Európában II. Budapest, 1990. 273.; Magyarország történeti kronológiája I-IV. Főszerkesztő Benda Kálmán. II. 1526-1848. Szerkesztette: Péter Katalin, Somogyi Éva. Írta: Péter Katalin. Budapest, 1982. 481-482. (a továbbiakban: MTK)

⁶ Rónai Horváth Jenő: Magyar hadi krónika II. Budapest, 1897. 207. (a továbbiakban: Rónai Horváth 1897.); R. Várkonyi Ágnes: Erdély változások. Budapest, 1984. 25. (a továbbiakban: Várkonyi 1984.); R. Várkonyi Ágnes, in: Erdély története három kötetben. II. (1606-1867). Budapest, 1988.³ 790.; Magyarország története tíz kötetben. III/1-2. 1526-1686. Főszerkesztő Pach Zsigmond Pál. Szerkesztette: R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1984. III/2. 1091. (a továbbiakban: MT) – a kronológiai részben ugyanakkor (írta: Péter Katalin) jenci bégként szerepel, III/2. 1722.

⁷ Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664. Fordította Karácson Imre. Budapest, 1985.² 44. (a továbbiakban: Evlia Cselebi 1985)

⁸ Kettős központú vagy változó székhelyű vilájetnek nevezi Dávid 1995. 167.; lásd még Fodor Pál: A temesvári vilájet a török hódoltságban. In: In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. Szerkesztette: Lengvári István. Pécs, 1996. 196. (a továbbiakban: Fodor 1996.); a legújabbban lásd Tóth Sándor László: Vilájetek a Hódoltságban. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominata. Acta Historica, CIX. (1999.) 73-74. (a továbbiakban: Tóth, AU Sz 1999.)

⁹ TMÁO III. 451. (CCXLII. sz. Barcsay Ákos 1659. március 14-i levele Köprülü Mehmed nagyvezírhez.)

¹⁰ Hüszein pasa jení bejlerbejhez küldött 1660. december 24. – 1661. január 1. közti rendeletre lásd Fekete Lajos: A berlini és drezdai gyűjtemények török levéltári anyaga. In: Fekete Lajos: A Hódoltság török levéltári forrásai nyomában. Budapest Oriental Reprints. Series A 6. Szerkesztette: Dávid Géza. Budapest, 1993. 220. (12. sz.) (a továbbiakban: Fekete 1993.); Kücsük Mehmed pasa jení bejlerbejhez küldött 1662. február 1-10. közti rendeletre lásd Fekete 1993. 227. (37. sz.); ugyanakkor Kücsük Mehmed 1662. június 11-i, Kemény Simonhoz írt levelében Temesvár beglerbéjének és Borosjenő vára főbasájának nevezte magát, lásd Régi magyar levelestár (XVI-XVII. század) I-II. Válogatta Hargittay Emil. Budapest, 1981. II. 318-319. (210. sz.)

¹¹ Fekete 1993. 228-229. (41. sz. 1662. március 2-11. rendelet)

¹² Fekete 1993. 225. (27. sz.)

¹³ Fekete 1993. 229. (42. sz.)

a váradi beglerbég tisztségét.¹⁴ Szinán váradi pasához még 1661. augusztus 27., szeptember 6-a között rendeletet intéztek.¹⁵ Több mint egy hónappal később, 1661. október 6-15 között kelt, a váradi beglerbéghez intézett iratban már néhaiként említették Szinánt.¹⁶ Hüszein pasát októberben vagy később helyezhették át Jenőről Váradra, s az ő helyére került a szeptember végén, október elején még Kanizsára kinevezett Kücsük pasa. Ennek megfelelően 1661. decemberi levelekben Hüszein váradi, Kücsük Mehmed pedig jenci pasaként szerepel.¹⁷ A kistermetű török vezér előzőleg érdemeket szerezhetett az 1661. évi hadjáratban. Evlia Cselebi szerint Kösze Ali pasa szerdár a Dunántúlon támadó királyi csapatok ellen küldte Kücsük Mehmedet, aki eredményesen tevékenykedett.¹⁸ Talán az erdélyi fejleményekkel magyarázható, hogy Kanizsa helyett Jenő vilájetjének élére helyezték. A Temesvárra, téli szállásra vonuló Ali pasa az általa kreált új erdélyi fejedelem, Apafi Mihály védelme érdekében Kücsük Mehmedet nevezte ki az Erdélyben levő török csapatok fővezérévé.

Hamarosan alkalma nyílt a jenci beglerbégnak, hogy kitüntesse magát. Az oszmán főcsereg távozása után a Királyi Magyarországra húzódó Kemény János fejedelem 1662 elején támadásra szánta el magát Apafi ellen, aki Szászföldön tartózkodott. Apafi Medgyesről a jobban védhető Segesvárra hátrált, s segítséget kért a töröktől. A Temesváron levő Ali pasa parancsára Kücsük Mehmed vonult csapataival a török vazallus fejedelem segítségére. Kemény nem tudta megakadályozni ellenfelci egyesülését, s a Magyarországra való visszavonulást fontolgatta. Kücsük Mehmed gyors támadást intézett a (Szász)Nagyszőlősi falunál táborozó Kemény serege ellen. A *nagyszőlősi csatára 1662. január 23-án* került sor. Kücsük Mehmed csapatainak létszáma a források szerint nem haladta meg a 2-3 ezer főt.¹⁹ Kemény hada ennél nagyobb lehetett, jóllehet korábban élelemszerzésre küldte el csapatai jelentős részét.²⁰ Bár Kücsük meglepetésszerűen akart rajtaütni völgyben táborozó ellenfelén, Kemény hadrendbe tudta állítani seregét, azonban a terepviszonyok nem kedveztek neki. Serege jobb szárnyán, egy erdő közvetlen közelében Radák Imre állt 600 gyalogossal. Az elhelyezkedésből következően a csapatrész nem tudott beavatkozni az összecsapásba. Kemény hada centrumában az Ebeni István vezette magyar lovasok, továbbá német gyalogosok foglaltak helyet. A balszárnny egy szőlőskert közelében helyezkedett el, itt horvát és német csapatok kaptak helyet. Kücsük Mehmed gyors lovasrohamot indított. Az általa vezetett crós csapattal Kemény János centruma ellen támadott, míg fiát más csapattal az ellenséges balszárnny ellen küldte. A török jobbszárnny vereséget szenvedett a német és horvát csapatoktól. A csata közepén dőlt el, Kücsük lovasrohama átütő erejű volt, megfutamtította ellenfelét. A menekülés során esett el Kemény János fejedelem is.²¹ A rövid ideig tartó csatában Kraus krónikája szerint mindössze 14 török esett el, míg Kemény hadának veszteségét is csak körülbelül 500 főre tette.²² A nagyszőlősi győzelemmel Kücsük Mehmed nagy érdemeket szerzett Apafi

¹⁴ Vö. Dávid 1995. 337.

¹⁵ Fekete 1993. 224. (25. sz.)

¹⁶ Fekete 1993. 225. (29. sz.)

¹⁷ Hüszein váradi pasa 1661. december 2-i levelére lásd TMÁO IV. 12-13. (III. sz.); Kücsük Mehmed jencői pasa 1662. december 25-i levelére lásd TMÁO 13-14. (IV. sz.); Szári Hüszeint csak 1662. március 2-ától számítja (vö. TMÁO VII. 412. XXVI. sz.) váradi pasának: Dávid 1995. 338.

¹⁸ Evlia Cselebi 1985. 167-168, 171-172.

¹⁹ 2 ezer főre lásd Bethlen 111., 113.; Cserei Mihály: Erdély története (1661-1711). Sajtó alá rendezte Bánkúti Imre. Budapest, 1983. 51. (a továbbiakban: Cserei); 3 ezer főre lásd Kraus 498.; némileg túlozva 6 ezer főt említett Evlia Cselebi 1985. 164-165.

²⁰ 9 ezer főre tette Kemény seregét Kraus 498.; Cserei szerint öt annyian voltak mint a törökök, lásd Cserei 52.; arra, hogy Kemény seregének egy része „szakmányra lévén” távol volt, lásd Szalárdi 670.

²¹ A csata leírására lásd Bethlen 113-114.; ezzel egyezően Kraus 496-498.; lásd még Cserei 52-54.; Szalárdi 670.; Evlia Cselebi 1985. 164.; a szakirodalomban lásd MNT VII. 118-119.; Bánlaky 1940. 171-172.

²² Kraus 497.

fejedelemségének biztosításában. 1662. augusztusi levelében a dévai őrséget Apafi fejedelemnek való behódolásra felszólító levelében utalt arra, hogy Ali pasa őt küldte a „hatalmas, győzhetetlen császárnak fényes hadainak seregeivel az Erdélyben kóborló, pusztító Kemény János, és véle levőknek megh büntetésekre”. Megemlíti, hogy „az elmúlt napokban ... az fényes Portához való engedetlenségeknek érdemlett jutalmokotis el vőtték; mert hatalmas győzhetetlen császárnak fényes hadainak fegyverek élére hányattak.”²³ A győzelem gazdag zsákmányhoz és hírnévhez juttatta Kücsük pasát, jóllehet a Porta nem léptette elő, csak egy kaftánt kapott elismerésül a Kemény János elleni harcban teljesített szolgálataiért, s meghagyták neki, hogy Erdély és az új király [ti. Apafi – T. S. L.] védelmezésében továbbra is serénykedjék.²⁴

Kücsük Mehmed a következő másfél évben Erdélyben tevékenykedett. Fő feladata Apafi helyzetének megerősítése volt. Ennek érdekében a Montecuccoli 1661. évi hadjárata során az erdélyi várakban (Bethlen, Kővár, Kolozsvár, Székelyhíd, Szamosújvár) hagyott német őrségek eltávolítására, illetőleg e várak elfoglalására kapott parancsot Ali pasa fővezértől. Előbb Kücsük pasa Szamosújvár ellen vonult, de azt nem tudta bevenni. Ezután Kolozsvárt támadta meg Apafival együtt, a város ostromát 1662. április 23-án kezdték meg, de ez sem járt sikerrel, sőt a város felmentésére küldött Schnejdau tábornok hadának megérkezése miatt vissza kellett vonulnia Mehmed pasának.²⁵ A jenci beglerbég erdélyi működése során egyetlen várat sem tudott visszavenni, de a német őrségek a zsoldfizetés elmaradása, elszigeteltségük miatt 1664 folyamán sorra átadták a kezükön levő várakat Apafi fejedelemnek. Az erdélyiek panaszkodtak Kücsük túlkapásai miatt, főleg 1662-1663 telén okozott károkat a Szászmedgyesen, majd Segesváron telelő pasa, aki nagy élelmiszeradót vetett ki a lakosságra, ezenkívül pénzadót is kivasalt belőlük.²⁶ Apafi fejedelem és Kücsük Mehmed között feszültté vált a viszony, kölcsönösen feljelentgették egymást Ali pasánál, illetve a Portánál.²⁷

Az I. Lipót császár és király ellen indított 1663-1664. évi török háború szabadította meg Erdélyt Kücsük Mehmedtől. A Porta a háború okául Montecuccoli 1661-es, Kemény János megsegítésére indított hadjáratát, továbbá az egyes erdélyi várakban elhelyezett német helyőrségeket nevezte meg. A jenci pasa előbb 1663 májusában, majd júniusban parancsokat kapott, hogy a temesvári szandzsák katonaságát irányítsa Várad védelmére, ő pedig a jencői ejálet katonaságával csatlakozzon a hadjáratához.²⁸ 1663 augusztusának elején módosult a parancs; ki kellett ugyan vonulnia csapataival Erdélyből, de őt is Várad védelmére rendelték.²⁹ Az erdélyiek megkönnyebbülésére Kücsük pasa 1663. augusztus 12-én hagyta el a másfél éves garázdálkodása alatt sokat szenvedett fejedelemséget. Hamarosan új tisztséget kapott a jenci pasa, váradi beglerbéggé nevezték ki. Az 1660-61-ben jenci beglerbéggént, majd 1661-1663 között váradi pasaként tevékenykedő Hüszaint budai beglerbéggé léptették elő,

²³ Kücsük Mehmed 1662. Boldogasszony havának 17. napján Segesvárott kelt levele, MOL F 126 2. csomó történelmiek. A fenti iratért Papp Sándornak mondok köszönetet. Kiadására lásd TMÁO VII. 431-432.

²⁴ Fekete 1993. 227. (37. sz. 1662. február 1-10 közötti rendelet.); Evlia Cselebi tévesen állította azt, hogy Ali pasa szerdár a váradi ejáletot adta Kücsük Mehmednek jutalmul, lásd Evlia Cselebi 1985. 82., 165.

²⁵ Kücsük Mehmed erdélyi hadműveleteire lásd Bethlen 124-128.; Kraus 513-525.

²⁶ A jenci beglerbég erdélyi garázdálkodására részletesen Kraus 533-545.; lásd még Bethlen 140-142.; utal nyereszkdésére Dávid 1995. 96.

²⁷ Kücsük Apafi-ellenes vádjaira lásd Kraus 538., 540.; Apafi Kücsük-ellenes panaszaira lásd Kraus 539., 541.

²⁸ Fekete 1993. 236. (68. sz. 1663. május 19-28-i rendelet.); 238. (76. sz. 1663. június 7-16.); 241. (87. sz. 1663. június 27. – július 6.)

²⁹ Az 1663. augusztus 5-14. közti rendeletre lásd Fekete 1993. 244. (100. sz.) és Kraus 556., valamint Bethlen 167-168.

s helyére 1663 áprilisában Kenán pasát nevezték ki váradi beglerbégné.³⁰ Kenán helyébe 1664 elején kerülhetett Kücsük Mehmed.³¹ Az 1663. évi hadjáratban Érsekújvárt és a környező várakat (Nyitrát, Lévát, Nógrádot stb.) vette be a Köprülü Ahmed nagyvezír vezette oszmán főcsereg.³² Ebben nem vehetett részt a Várad védelmére kirendelt jenői pasa. Mindenképpen téves tehát az a nézet, hogy Kücsük azért hagyta el Erdélyt, mert csatlakoznia kellett a nagyvezír seregéhez.³³

Az 1664. évi hadműveletek során jelentősebb szerep jutott Kücsük Mehmed pasának. Váradi beglerbégi tisztségéből következően nem a dél-dunántúli hadjáratban (Új-Zrínyivár bevétele, szentgotthárdi csata) vett részt, hanem a felvidéki hadműveletekben. Souches tábornok német és magyar csapatokból álló seregével az 1663. évi török hadjárat során elesett várakat kísérelte meg visszavenni. Előbb Nyitrát foglalta vissza (1664. április 16. – május 3.), majd Lévát (június 9. – június 14.), augusztus elején pedig Párkányt is bevette, s felégette a párkányi hidat.³⁴ E hadműveletekkel a térség fő várát, Érsekújvárt próbálta elszigetelni. A vár felmentésére megjelent a térségben a szentgotthárdi csata után egy hónappal, szeptember első felében a vár elcsúszásától tartó Köprülü Ahmed nagyvezír, s ezzel lezárultak a felvidéki hadműveletek is. Souches várostromait zavarni igyekezett a török hadvezetés. Már Nyitra vívásának hírére a Belgrádban telelő nagyvezír 1664. április 17-26. közt parancsot küldött a váradi, jenői és egri beglerbégeknek, hogy vonuljanak Budához, majd onnan Újvárra, a vár védelmével megbízott Hüszein budai pasa támogatására. A „Nyitrát megrohanó hitetlenek ellen” kivezényelt Kücsük Mehmed pasának azt is meghagyták, hogy „az ellenség visszaverése után térjen vissza bejlerbeisége székhelyére”.³⁵

Kücsük Mehmed és beglerbég társai teljesítették a nagyvezír parancsát, de a május 3-án kapituláló Nyitra felmentésére nem volt mód, csak a további hadműveletekben akadályozhatták Souchest. A 11 ezer főre tehető királyi had Léva ellen vonult, de a török felmentő sereg miatt visszavonult. Az összecsapást így sem tudta elkerülni Souches, 1664. május 16-án a Garam folyó közelében, *Zarnócánál* ütközött meg a két sereg. A török csapatokat Strein levele 14 ezerre, Ortelius pedig 16-18 ezerre tette, de más forrás csak 4-5 ezer főre becsülte.³⁶ Ha a nagyvezír által kirendelt valamennyi beglerbég hada részt vett ebben az ütkö-

³⁰ A Kenánt váradi pasává kinevező 1663. április 29. – május 8-i rendelet említi Hüszeint a budai cjátlet műtesarrijaként, lásd Fekete 1993. 235. (63. sz.); a Hüszein – Kenán cseréje lásd még Dávid 1995. 339.

³¹ 1664 januári erdélyi országgyűlés idején már váradi beglerbégné említi őt az erdélyi fejedlemhez intézett nagyvezíri levél, lásd Bethlen 200., 1664. február 17-27. közötti rendeletben is szerepel Mehmed váradi beglerbég, lásd Fekete 1993. 259. (147. sz.); Kücsük február 24-i levelére Apafihoz, lásd TMÁO VII. 444-445. (LVII. sz.); friss kinevezésre utalhat az is, hogy még az 1664. márciusi rendeletben is volt jenői beglerbégné említi, Fekete 267. (175. sz.), 1664. február végére tette kinevezését Dávid 1995. 339.

³² Az 1663. évi török hadjárat eseményeire lásd Karácson Imre: Az 1663. évi török hadjárat Magyarországon Rasid efendi török történetíró leírása szerint. Hadtörténelmi Közlemények, 1896. 73-100. (a továbbiakban: Karácson, HK 1896.); Thúry József: Az 1663-64-ik évi hadjárat. Rasid efendi, török historikus művéből. Hadtörténelmi Közlemények, 1890. 361-382. (a továbbiakban: Thúry, HK 1890.); Rónai Horváth 1897. 210-212.; Bánlaky 1940. 189-211.

³³ Erre a téves információra lásd Kraus 598.; vö. még MTK II. 483. Írta: Péter Katalin.

³⁴ Souches hadműveleteire összefoglalóan lásd Rónai Horváth 1897. 217-220.; Rónai Horváth Jenő: A felső-magyarországi hadjárat 1664-ben. Hadtörténelmi Közlemények, 1894. 573-588.; MNT VII. 194., 196.; Bánlaky 1940. 249-279.

³⁵ A váradi beglerbégné küldött rendeletre lásd Fekete 1993. 276. (205. sz.); a Kászim jenői pasának küldött parancsra lásd Fekete 1993. 276. (204. sz.); a jenői, váradi és egri beglerbégek Nyitrát megtámadó ellenség ellen küldésére lásd Fekete 1993. 276. (206. sz.); vö. még Kraus 598.; Bethlen 212.; Rasid idevágó tudósítására Karácson, HK 1896. 75.; Thúry, HK 1890. 511.

³⁶ 14 ezer főre tette a török hadat Chiaromanni 1664. június 16-i jelentése, Óváry Lipót: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai. 3. füzet. Budapest, 1901. 210.

zetben, a magasabb létszámadatot fogadhatjuk el. Ha csak Kücsük Mehmed váradi csapatával számolunk, az alacsonyabb létszám a valószínűbb. A Garam hídjánál folyó zsarnócai csata azzal kezdődött, hogy a török sereg átkelt a hídon és egy gázlón megtámadta a már átkelt királyi sereg utóvédjét. Souches visszafordult és az utóvéd segítségére sietve csatarendet formált. A török csapatok többször megrohamozták a királyi csapatok által elfoglalt magaslatot, de a 8 órán át folyó kemény harc során rendre viaszszorították őket. Végül a királyi csapatok ellentámadásba mentek át, s a török csapatokat a Garamba szorították. A törökök veszteségét 1000-1500 főre becsülték, míg a királyi csapatoké jóval kisebb volt.³⁷ Egyes források szerint a csataterén maradt Kücsük Mehmed is. A kutatók általában hitelt adtak ennek, s a zsarnócai csata halottjának tekintették a váradi pasát.³⁸ E minden bizonnyal téves információ volt az első, amely Kücsük halálhírét költötte. A pasa május végére tehető, Székelyhíd kapitányához intézett levele szerint hazaérkezett Váradra „jó egészségben” hadaival.³⁹ Egy júniusi levelében említést tett ugyan a csatáról, de nem saját vereségként tüntette azt fel, hanem az ellenség 2 ezer fős veszteségéről számolt be.⁴⁰ Rasid török krónikás sem tud török vereségről, szerinte a Léva várát ostromló hitetlenek megfutottak a török felmentő sereg megérkezésekor. Érdekes, hogy a török történetírónál, továbbá Hüsejin budai pasa Köprülü Ahmed nagyvezírhez írott levelében az oszmán felmentő sereg vezetői között nem szerepel Kücsük Mehmed neve, csak Hüsejin budai pasáé, továbbá Halil egri és Kászim jenői pasáé.⁴¹ Zsarnócánál bizonnyal a török szenvedett vereséget, jóllehet ez korántsem lehetett súlyos, s így az abban részt vevő váradi pasa szépíthette a történeteket.

Komolyabb veszélyt jelentett a zsarnócai kudarcnál Kücsük Mehmed további karrierjét illetően az, hogy távollétét kihasználva a kassai főkapitánysághoz tartozó várak katonasága és főurak csapatai rajtaütésszerű támadással kísérelték meg bevenni Váradot. A *május 27-i váradi akció* során a városba rajtaütésszerűen benyomuló, azt felégető csapatok gazdag zsákmányra tettek szert, de a vár bevételére nem nyílt lehetőség. A csatározások során elesett a támadás egyik vezéralakja, Rákóczi László is.⁴² A halottnak hitt Kücsük Mehmed pasa így összegezte a történeteket: „az minapiban mit cselekedjenek itten Váradon az fölföldi hadak Rákóczi Lászlóval és többi magyar urakkal együtt nyilván van előttünk, Istennek hála nagy kárákkal mentek el, mert Rákóczi Lászlót és több főurakat és vitézeköt itten hadtak.” A váradi pasa ugyan érthető megkönnyebbüléssel vehette tudomásul a váradi akció kudarcát, mégis szemrehányást tett Apafi fedelelemnek, s számon kérte rajta, hogy „mi az oka, hogy azon hadak hírét ide Váradra kegyelmöd be nem küldte.”⁴³ A tanulságot az esetből Kücsük Mehmed levonta, s javaslatára betiltották a háború ideje alatt a vár alatti piacozást, ami ko-

(1305. sz.) (a továbbiakban: Óváry 1901.); lásd még Strein levele Teleki Mihályhoz 1664. május 27-én, vö. Teleki Mihály levelezése. I-VIII. Szerkesztette Gergely Sámuel. Budapest, 1905-1926. III. 125. (103. sz.) (a továbbiakban: TML); Ortelius 16-18 ezres adatára, s a 4-5 ezer főre utaló információra lásd Bánlaky 1940. 254.

³⁷ A zsarnócai csatára lásd Rónai Horváth 1897. 217.; MNT VII. 194.; Bánlaky 1940. 253-259.; MT III/2. 119. (R. Várkonyi Ágnes)

³⁸ Kücsük Mehmed váradi pasa elcséje lásd például Rónai Horváth 1897. 217.; MNT VII. 194.; Bánlaky 1940. 258., 261.; MT III/2. 119.; az oszmán források alapján joggal hangoztatta kételyét Dávid 1995. 340. oldal 15. jegyzet; Kücsük zsarnócai elcséjének elvetésére legújabban lásd Tóth, AUSz 1999. 75. oldal 94. jegyzet.

³⁹ TMÁO IV. 115-116. (LXXIV. sz.)

⁴⁰ TMÁO IV. 124-125. (LXXIX. sz. 1664. június 9-i levél Apafihoz.); Hüsejin budai pasa a nagyvezírhez intézett levelében 1500 főre tette az ellenség veszteségét, vö. Thury, HK 1890. 513.; ezzel ellentétben Kászonny Márton 1664. május 30-i Teleki Mihályhoz írott levele szerint „Zsarnócánál Zúza generál valóba meg plágálta az pogányokat”, vö. TML III. 127. (105. sz.)

⁴¹ Vö. Thury, HK 1890. 513.

⁴² Az akciót május 26-ra tette Kraus 598. összefoglalóan lásd MNT VII. 193-194.; Bánlaky 1940. 262-263.; MT III/2. 1129-1130. Írta: R. Várkonyi Ágnes.

⁴³ Vö. 39. jegyzet.

rábban lehetővé tette a város megrohanását.⁴⁴ Kücsük pasát újfent kirendelték az Érsekújvárt veszélyeztető Souches ellen. Apatíhoz intézett, június 14-én kelt levelében megírta, hogy parancs jött, s az egri pasával együtt újból el kell mennie.⁴⁵ E parancs értelmében Kücsük Mehmed váradi és Halil egri pasákat Újvár és Léva biztosítására rendelték ki, s Érsekújvár védője, Hüszein budai pasa alá rendelték, ugyanakkor Hasm Mehmed pasára bízta Kücsük távolléte alatt Váradot.⁴⁶ A 25-30 ezer főre becsült török sereg, amelyet Hüszein budai pasa vezetett,⁴⁷ Léva visszafoglalására vonult, s július 19-én Garamszentbenedeknél ütköztet vívott Souches 12 ezer fős hadával. A csata török vereséggel végződött, Ali esztergomi bég és 6 ezer török esett el. Egy forrás a budai, egri, érsekújvári, szolnoki és esztergomi pasákat említi, de a váradit és zenőit nem.⁴⁸ Korántsem biztos, hogy a zsarnócai csatát megvívó Kücsük pasa e balsikerű összecsapásnak is részese lett volna. 1664 júliusában Nalácz István arról értesítette Teleki Mihályt, hogy Kücsük Mehmed pasát menesztették (mazullá tették), s helyébe Haszán pasát jelölték Váradra.⁴⁹ A leváltásból nem lett semmi, Kücsük visszatért Váradra. A háború az augusztus 10-én, Köprülü Ahmed vasvári táborában Reninger császári követrel történt megállapodás alapján kötött, szeptember 20-án Érsekújváron Lipót császár hozzájárulásával megerősített békével lezárult.

A béke szeptember 20-i érsekújvári elfogadása után Kücsük Mehmed sorsát illetően is változások következtek be, Váradról elhelyezték. Baló László erdélyi követ 1664. szeptember 23-i levelében örömteli hírként közölte fejedelmével „Kucsuk megváltoztatását”; a karimanniai (karamán) beglerbégiséget kapta, míg Váradot Hiszsim Mehemet pasa.⁵⁰ A hír Kücsüköt illetően ezúttal is tévesnek bizonyult, ugyanis az maradt Magyarországon. Lehetőséges persze az is, hogy 1661-es kanizsai kinevezéséhez hasonló eset történt, s valóban felmerült áthelyezése a Karamán vilájetbe, de hamarosan megváltoztatták a döntést, s más tartományt bízta rá.

Az új tartomány az 1663-ban elfoglalt érsekújvári vilájet volt, amelynek első beglerbége Kurd pasa volt, az 1664. évi hadműveletek idején pedig Hüszein budai pasa védelmezte a várat. Egy 1665. január 3-án kelt levélben Teleki Mihály Kücsük pasa érsekújvári tevékenységéről emlékezik meg.⁵¹ Evlia Cselebit a békekötés után tett utazásakor Érsekújvárott Kücsük Mehmed pasa fogadta, aki magyar nyelvvíratában Érsekújvár helytartójának nevezi magát.⁵² Érsekújvári beglerbégeként Kücsük pasa folytatta váradi pasaként is gyakorolt, erőteljes hódolttató tevékenységét. Erről Teleki így emlékezett meg: „Kutsuk pasa ... valóban viseli magát oda fel az ő szokása szerint”, s az Érsekújvárhoz tartozó jövedelmeket be akarja hajtani.⁵³ Az agilis pasa azért kaphatta e fontos megbízatást, mivel kemény hódolttatási-adóztatási tevékenységével zenő és váradi pasaként is kitűnt, s az új tartomány pozícióinak megerősítésére éppen ezért alkalmasnak tűnt. A kinevezésre még 1664. október 4-e előtt ke-

⁴⁴ Az 1664. június 5-14. közt a váradi beglerbéghez küldött rendeletre lásd Fekete 1993. 284. (232. sz.)

⁴⁵ Vö. TMÁO IV. 124-125.

⁴⁶ Az 1664. június 15-24-i rendeletre Hasm Mehmed pasához, lásd Fekete 1993. 284-285. (235. sz.); Kücsük Mehmed váradi és Halil pasa egri beglerbéghez, lásd Fekete 285. (236. sz.)

⁴⁷ A török felmentő sereg vezéréként tévesen többen is Ali esztergomi pasát tüntetik fel, akit budai pasának vagy érsekújvári pasának is titulálnak, vö. következő jegyzetben idézett munkák.

⁴⁸ TMÁO VII. 453-457.; vö. még például TML III. 198. (157. sz.); a garamszentbenedeki csatára összefoglalóan lásd Rónai Horváth 1897. 218-220.; MNT VII. 196.; Bánlaky 1940. 266-279.; MT III/2. 1132.

⁴⁹ TML III. 168.; Kücsük menesztésére lásd még Bethlen 226.

⁵⁰ TMÁO IV. 153. (XCVII. sz. Baló László 1664. szeptember 23-i levele Apatíhoz.)

⁵¹ Teleki Mihály Apatíhoz írt 1665. január 3-i levelére lásd TMÁO IV. 186. (CXIII. sz.); lásd még TML III. 350. (267. sz.)

⁵² Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai, 1664-1666. Fordította Karácson Imre. Budapest, 1908. 236-237.; Kücsük Mehmed levelére lásd TMÁO IV. 71. (XC. sz. 1662. július szerezpel feltehetően 1665. július helyett.)

⁵³ Vö. 51. jegyzet.

riult sor, szeptember 22-én már Kücsük Mehmed töltötte be az újbári beglerbég tisztségét.⁵⁴ A kinevezés minden bizonnyal a szeptember 20-a táján Érsekújváron tartózkodó, s a vasvári megállapodást itt megerősítő Köprülü Ahmed nagyvezírhez kapcsolható. Kücsük pasa fontos feladata volt az érsekújvári vár kijavítása, a várat övező várakor kiszélesítése, ebben az arpalikként ráruházott szegedi szandzsák, valamint a budai, esztergomi, székesfehérvári és egri szandzsákok dzserchorjainak munkáját vehette igénybe.⁵⁵ A többi magyarországi beglerbéghez hasonlóan az ő figyelmét is rendeletben hívták fel arra, hogy az Újbár védelmére kirendelt szpáhi katonai szolgálata Kászim napjáig tart, hamarabb nem lehet őket szabad-ságolni.⁵⁶

Hozzávetőlegesen két évig volt Kücsük pasa újbári beglerbég, amikor 1667-ben újfent áthelyezésére került sor. Érsekújvári működésének záró dátumát 1667. február 9-re tehetjük.⁵⁷ A történeti irodalomban találkozunk olyan feltevessel, hogy Ruméliába, a tartományi hierarchiában élen álló tartomány beglerbégiévé nevezték volna ki.⁵⁸ Ez bizonyosan tévedés, mert Kücsük pasa 1667 elején Temesvárra került át.⁵⁹ Ő így vallott erről Apafihoz írt 1667. január eleji, Érsekújváron kelt levelében: „minket Újbárból kivitetett az győzhetetlen török császár és Tömösvarának végházát kezembe adta; az mint annak előtte szomszédságban laktunk, most is hasonlóképpen szomszédságban fogunk lakni.”⁶⁰ Ez azt jelentette, hogy abba a tartományba került vissza, ahol magyarországi pályafutását megkezdte. A változás mindössze az volt, hogy a vilájet székhelye ekkor már inkább Temesváron, s nem annyira Jenőn volt.⁶¹ Kücsük pasa talán nem örült új megbízatásának, hiszen megemlítette, hogy „Újbárban is hellem és végházam jó volt”, de a parancsnak engedelmeskednie kellett. A kinevezés után sokára ért új állomáshelyére, hiszen egy január 24-i levél tanúsága szerint „Kucziugh pasának Jenőben való jövetelét sürűen hozzák, de még el nem érkezett,”⁶² március 23-án viszont már innen keltezte levelét.⁶³ Temesvári beglerbégeként is a török hódoltatási igényeket képviselte. Ezt mutatja, hogy nem sokkal áthelyezése után követelte Apafitól, hogy mondjon le a Jenő és Lippa környéki falvak erdélyi adóztatásáról.⁶⁴ Más szempontból is Apafi ellen intrikált Kücsük pasa, felkarolta például az Apafi fejedelem ellen birtokclvtel miatt fellépő Zólyomi Miklós ügyét.⁶⁵ 1667 májusában Kücsük Mehmed pasára utalnak egy kétséges értelmezésű szövegben, Hamza váradi pasa bujuruldújában. Eszerint „a debreceniek azt állítják, hogy a váradi vár javára rájuk kivetett és évenként beszolgáltatandó fát Kücsük

⁵⁴ Erre lásd Dávid 1995. 354.

⁵⁵ Vö. 1665. június 5-14-ei rendelet, Fekete 1993. 294. (267. sz.); lásd még 294-295. (268-269. sz.)

⁵⁶ Vö. 1665. július 24. – augusztus 2-i rendelet, Fekete 1993. 297. (280. sz.)

⁵⁷ Erre lásd Dávid 1995. 354-355.

⁵⁸ Sicilli-i osmani IV. 1062.

⁵⁹ 1667 elejétől temesvári beglerbégeként számol vele Dávid 1995. 265.; 1666-tól számítja 1671-ig Kücsük Mehmed temesvári beglerbégségét Fenyvesi László: A temesközi-szörénységi végvárvidék funkcióváltozásai (1365-1718). Studia Agriensia, 14. 1993. 264.

⁶⁰ TMÁO IV. 330-331. (CLXXXVII. sz. 1667. Vízkereszt után kelt.); Kücsük Mehmedet, aki ekkor temesvári pasa volt, a nagyszöllősi győzővel azonosította már Bethlen 296.

⁶¹ Ezt jelzi, hogy levelében már Temesvárat említi, lásd előző jegyzet; kettős, temesvár-jenői központú vilájjattal számol egészen 1684-ig: Fodor 1996. 197.

⁶² Paskó Kristóf 1667. január 24-i levele Teleki Mihálynak Kőrösbányáról, lásd TML IV. 16. (10. sz.)

⁶³ Vö. TMÁO IV. 331-332. (CLXXXVIII. sz. 1667. Böjtmás havának 23-ik napján Apafinak írt levele.)

⁶⁴ TMÁO VII. 346-347. (Kelet nélküli levelek. VIII. sz.)

⁶⁵ Hamza váradi pasa és Kücsük Mehmed temesvári pasa Zólyomit támogató óvatos manőverekre lásd Bethlen 296-297.; utal erre Naláczi István Teleki Mihályhoz írt 1667. március 28-i levelében, vö. TML IV. 60. (46. sz.) általában lásd Dávid 1995. 266.; Kücsük kétkulacos magatartását jelzi, hogy májusban ígéretet tett, hogy „kiküldik vagy Jedikuléba” teszik Zólyomit, vö. Naláczi István 1667. május 5-i levele Teleki Mihálynak, TML IV. 98-99. (78. sz.)

Mehmed halálakor behozták.⁶⁶ Erősen kétséges, hogy az aktív Kücsük Mehmed temesvári pasára mint halottra utalhat-e ez, vagy inkább korábbi váradi működésére vonatkozik (1664).⁶⁷ A későbbi fejleményekből ítélve alaptalan hírrel vagy pedig téves olvasattal kell számolnunk. Nem tudjuk pontosan, meddig töltötte be a temesvári beglerbég tisztségét Kücsük Mehmed, 1667. december végén még bizonyosan számolhatunk vele.⁶⁸ 1668 júniusában viszont Kászim szerepel jeníi pasaként.⁶⁹ Ebből az adatból következtethetünk Kücsük pasa áthelyezésére vagy hivatalvesztésére, de az sem kizárt, hogy tévedésről, félreértésről van szó. Ugyanakkor bizonyos az, hogy 1669. május 5-én újfent Érsekújvárra nevezték ki beglerbégné.⁷⁰ Erre utal világosan Apafi Mihály erdélyi fejedelem Teleki Mihályhoz írott 1669. május 10-i levelében, amikor megemlíti, hogy „Kucsuk pasa Újvár alá expediáltatott.”⁷¹ Lehetséges, hogy még 1670-ben is e tisztség birtokosa volt.

Ezzel még nem ért véget Kücsük Mehmed magyarországi vándorútja, ismét Váradra helyezték át.⁷² E kinevezésnek 1669 novembere után kellett történnie, mivel ekkor még Juszuf pasa töltötte be a váradi beglerbég tisztségét.⁷³ Rhédey Ferenc 1671. január elején Drinápolyból azt jelentette, hogy „Kucsukot ez az kajmekam [a nagyvezír helyettese – T. S. L.] ismét Váradra szerzi”.⁷⁴ 1671 elejére tehető kinevezése után elég sok idő telt el, míg valóban Váradra érkezett Kücsük Mehmed. Január közepén egy levél tanúbizonysága szerint „Kucsuk sem jüve be Váraddá; azt hirdetik Pest táján volna hadakkal”.⁷⁵ 1671. március végén halálhírért költötte Bánffy Dénes, aki azt is megemlítette, hogy más pasa jön Váradra.⁷⁶ A hír czúttal is valótlanak bizonyult. Április 18-i levelében Bánffy hitetlenkedve említette, hogy „hirdetik, hogy az levágott Kucsuk passa feltámadott és bejü Váraddá.”⁷⁷ Váradra való megérkezését közvetett adat alapján feltehetően április 21-re tehetjük.⁷⁸ Kücsük Mehmed 1671. július 16-án maga intézett levelet Apafi fejedelem feleségéhez, Bornemissza Annához.⁷⁹ Szeptember 14-i levelében Apafi szemére vetette annak „hálátlanságát” s visszautalt saját, Kemény Jánossal szemben játszott szerepére: „Mindazonáltal más pasák helében engemet nem kellene kegyelmednek tartani, az mely pasákkal az szomszédságban visszavonálnodnék kegyelmed; de engemet tudja kegyelmed ki vagyok, az mikor kegyelmedet az ellen-

⁶⁶ Fekete Lajos: Debrecen város levéltárának török oklevelei. Fekete 1993. 328. (93. sz. Hamza váradi bejlerbej bujurulduja a váradi kádihoz.)

⁶⁷ Az előbbi értelmezést támasztja alá Fekete Lajos fordítása, lásd előbbi jegyzet; más fordítás szerint „azelőtt, a korábbi mir-mirán Kücsük Mehmed pasa ökegyelmessége idejében”, vö. Dávid 1995. 341.; a szövegben szereplő halott nem Kücsük Mehmed, hanem Hamza váradi pasa lehet, hiszen 1668 márciusában néhaiként szerepel egy fia és Debrecen közti pereskedésben, lásd Fekete 1993. 329. (95. sz.); Hamza halálára utalhat még TMÁO IV. 107. (CCXXX. sz.)

⁶⁸ 1667. december 24-én Kucsuk pasától jött követre utal Nalácz István Teleki Mihályhoz írott levelében. lásd TML IV. 248. (182. sz.)

⁶⁹ Vö. Dávid 1995. 266.

⁷⁰ Vö. Dávid 1995. 266, 356-357.

⁷¹ Vö. TML IV. 473. (349. sz.); hasonlóan ír május 15-i levelében Székely László Teleki Mihálynak, lásd TML IV. 479. (353. sz.)

⁷² 1671. októberi adat alapján feltételezi Kücsük váradi beglerbégségét: Dávid 1995. 344.

⁷³ Juszuf váradi pasa 1669. november 29-én kelt levelére lásd Végvári levelek (Egri és váradi pasák, s szolnoki bégek levelezése magyar végvári kapitányokkal és hódoltsági személyekkel) 1660-1682. Sajtó alá rendezte Izsépy Edit. Budapest, 1962. 74. (66. sz.); Juszufra utal 1669. márciusi adattal Dávid 1995. 343.

⁷⁴ Rhédey 1671. január 5-i levelére lásd TML V. 431. (280. sz.)

⁷⁵ Lásd Bánffy Dénes 1671. január 16-i levele Telekinck, vö. TML V. 435. (283. sz.)

⁷⁶ TMÁO V. 18-19. (X. sz. 1671. március 25-én.)

⁷⁷ TMÁO V. 23-24. (XV. sz. 1671. IV. 18-i levele Apafinak.)

⁷⁸ Szepesi Pál 1671. április 23-i levele szerint „tegnapelőtt sok lovas volt Váradon, ki azt mondja, új pasa jött...”, vö. TML V. 512. (334. sz.)

⁷⁹ TMÁO V. 51-52. (XXXV. sz. 1671. július 16.)

sége kezéből kivettem, ki tanácsokat atjon, előtte kelle kegyelmednek viselni s nem kellene elfelejteni.”⁸⁰ Ezúttal is az adózó falvak hovatartozásáról folyt a vita, amelynek során „az Kücsük basa Váradhoz való” 180 falu átengedését követelte,⁸¹ ezek „Kolos, Doboka, Belső-Középszolnok és Kraszna vármegyékbeli faluk” voltak.⁸² Kücsük Mehmedet 1672-ben még váradi pasaként említi Bethlen János.⁸³ Megerősíti híradását egy 1672 áprilisi levél, amely arról számol be, hogy „Kücsük pasa” háborgatta a debrecenieket,⁸⁴ de 1673 februárjában viszont már Sziliktár Mehmed szerepel e tisztségben.⁸⁵ Kücsük Mehmedről a későbbiekben hírt adó forrásról nincs tudomásom.

Összegezve Kücsük Mehmed a fentiekben bemutatott több mint 10 esztendő (1661-1672) magyarországi tevékenységét, több tanulságot is levonhatunk. Az egyik az, hogy még a Hódoltság prominens képviselőinek életútját is csak kevésbé ismerjük, ezért számos tévedés tapasztalható velük kapcsolatban a történeti irodalomban. A pasa magyarországi pályafutása korántsem *Nagyszöllőstől Zsarnócáig* (kb. 1661-1664) tartott, sőt a közhiedelemmel ellentétben még 1667-ben sem került el Magyarországról, hanem legalább 1672-ig működött itt. Az erőteljes hódoltatást képviselő pasa áthelyezéséről, sőt haláláról többször terjedtek el áll-hírek, amelyek nemcsak a kortársakat, hanem a kutatókat is jobbára megtévesztették. *Kücsük Mehmed hódoltsági pályafutása során szabályszerűen vándorolt a magyarországi beglerbégiségek között: 1661-1663-ban jenői-temesvári beglerbég, 1664-ben váradi beglerbég, 1665-1666-ban újvári beglerbég, 1667-1668-ban újfent temesvári beglerbég, 1669-70-ben ismét újvári beglerbég, végül 1671-1672-ben másodszor is váradi beglerbég volt.*⁸⁶ Átlagosan körülbelül két évet töltött el egy-egy megbízatás során az adott vilájet élén. E félkörívet leíró vándorlás a Hódoltságon belül alátámasztja azt a megállapítást, hogy a Porta egyáltalán nem törekedett arra, hogy a magas rangú tisztségviselőket állandóan áthelyezze a birodalom egyik végéből a másikba.⁸⁷ A hódoltsági viszonyokat jól ismerő Kücsük Mehmedet az ellene felmerülő állandó panaszok ellenére nem váltották le, legfeljebb egy másik magyarországi vilájetbe helyezték át. Véleményem szerint előrelépést jelenthetett Kücsük pasa számára, hogy Jenőről Váradra, majd onnan Érsekújvárra került át. E két újonnan létesített beglerbégiség esetében fontos volt az adóztatási határ kiterjesztése, amelyre a birodalom és saját érdekeit kíméletlen erőszakossággal érvényesítő Kücsük Mehmed kétségkívül alkalmas volt. A hódítások lezárultával, a vasmári béke után azonban kevésbé nyílt perspektíva a Nagyszöllősnél sikert arató, de Zsarnócánál kudarcot valló kistermetű, vitéz pasa számára.

⁸⁰ TMÁO V. 63-64. (XLIV. sz. 1671. szeptember 14.)

⁸¹ Lásd Türi László 1671. július 12-i levele Teleki Mihálynak, TML V. 570. (379. sz.)

⁸² Lásd Apafi Mihály 1671. szeptember 28-i levele Teleki Mihálynak, TML V. 621. (420. sz.)

⁸³ Bethlen 453.

⁸⁴ Vö. TML VI. 175. (117. sz. Székely László 1672. április 13-i levele Teleki Mihályhoz.)

⁸⁵ TMÁO V. 160-161. (IX. sz. 1673. február 3.); áprilisban is Sziliktár Mehmed szerepel, vö. TMÁO V. 162-163. (CX. sz.); őt említi későbbi adat alapján a következő váradi pasaként Dávid 1995. 344.

⁸⁶ Lásd tömören e pályafutásra Tóth, AUSz 1999. 75. oldal 94. jegyzet.

⁸⁷ Dávid Géza: A Simontornyai szandzsák a 16. században. Budapest, 1982. 30.; újabban azt hangsúlyozta, hogy a beglerbégeket gyakrabban, a szandzsákbégeket ritkábban cserélték, lásd Dávid 1995. 52.

SÁNDOR LÁSZLÓ TÓTH

Some Remarks to the Activity of Küçük Mehmed in Hungary

The paper deals with the sometimes misinterpreted activity and functions of Küçük Mehmed in Hungary during the Köprülü-era, from 1661 till 1672. Mehmed was appointed beglerbeg of Jenő-Temesvár (Yanova-Temişvar) in 1661. As a serdar he protected Mihály Apafi, the newly created vassal prince of Transylvania, and, in the battle of Nagyszőlő (January 23, 1662), he completely defeated the army of Prince János Kemény, the ally of the Hapsburg emperor. In spite of his military success he was not popular in Transylvania because of his extortion and greediness during his long stay. He was transferred to Váradi (Varadin) as a defender of the fortress in August of 1663 and as a beglerbeg of Váradi from the beginning of 1664. He took part in the war between the Ottoman and the Hapsburg empires in 1663-1664 on the northern front. He was sent to the defense of the newly conquered Érsekújvár (Yeni Kale) and was defeated by a Hapsburg army led by Louis de Souches at Zsarnóca (May 16, 1664). In spite of rumours, he had not been killed in this battle, but while he was away from Váradi, it was attacked, but without success. After the peace of Vasvár, Küçük Mehmed was transferred to Érsekújvár, where he spent two years as beglerbeg (1665-1666). He was sent back to the scene of his earlier victory when in 1667, he was appointed beglerbeg of Temesvár (Temesvár was the old centre of the province of the Vilayet of Temesvár-Jenő). After a while, in 1669 he got back to Érsekújvár as beglerbeg, then in 1671-1672 he filled again the post of beglerbeg in Váradi. Küçük Mehmed led an adventurous life, had many enemies, who hoped that he would be dismissed from office or spread rumours about his death. He wandered between the eastern and northern vilayets (Temesvár-Jenő, Váradi, Érsekújvár) of Ottoman Hungary as beglerbeg of these provinces spending approximately two years in each appointment.